

واکاوی نقش استراتژیک دیپلماسی علمی در توسعه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

سیدمحمدرضا موسوی^۱

۴۲

دوره ۱۵، شماره ۳، پیاپی ۴۲
پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴-۰۳-۱۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴-۰۹-۱۲

صص: ۱۷-۱

شابا چاپی: ۵۵۹۹-۲۳۲۲

رتبه علمی

ب

پژوهشی، صحت گواهی در:
JOURNALS.MSRT.IR

چکیده

در این پژوهش، نقش استراتژیک دیپلماسی علمی در تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بررسی می‌شود. سوال اصلی این است که چگونه همکاری‌های علمی و تبادل دانش می‌تواند به افزایش نفوذ و جایگاه بین‌المللی ایران کمک کند؟ فرضیه این است که توسعه و بهره‌برداری مؤثر از دیپلماسی علمی، می‌تواند به عنوان ابزاری کارآمد در ارتقای قدرت نرم کشور عمل کند و اعتماد و اعتبار بین‌المللی را افزایش دهد. این پژوهش با تحلیل مفاهیم قدرت نرم و دیپلماسی علمی، ظرفیت‌های علمی ایران و چالش‌های موجود، سعی دارد نقش این ابزار را در سیاست خارجی ایران تبیین کند. نتایج نشان می‌دهد که با بهره‌گیری استراتژیک از همکاری‌های علمی، تبادل نخبگان و توسعه زیرساخت‌های پژوهشی، ایران می‌تواند تصویر مثبت‌تری در عرصه جهانی ایجاد و نفوذ فرهنگی و علمی خود را گسترش دهد. در نتیجه، این مقاله بر اهمیت دیپلماسی علمی به عنوان یک رویکرد کلیدی در سیاست خارجی ایران تأکید می‌کند و پیشنهاد می‌دهد که سیاست‌گذاران با تمرکز بر توسعه این حوزه، می‌توانند قدرت نرم کشور را تقویت و جایگاه بین‌المللی خود را ارتقاء دهند.

واژه‌های کلیدی:

دیپلماسی علمی، جمهوری اسلامی ایران، همکاری‌های بین‌المللی، نفوذ منطقه‌ای، قدرت نرم

مقدمه و بیان مسأله

در دنیای معاصر، مفهوم قدرت از ابعاد صرفاً نظامی و اقتصادی فراتر رفته و به گستره‌ای از توانایی‌ها شامل قدرت سخت و قدرت نرم تقسیم شده است. جوزف نای نظریه‌پرداز برجسته روابط بین‌الملل، قدرت نرم را توانایی یک کشور برای جلب رضایت و جذب دیگران به جای اجبار یا خرید آن‌ها تعریف می‌کند. این نوع قدرت، بر پایه فرهنگ، ارزش‌های سیاسی و سیاست خارجی یک کشور بنا می‌شود که در آن، جذابیت و مشروعیت نقش کلیدی ایفا می‌کنند. (Nye, 2004)

جمهوری اسلامی ایران، با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک، تاریخ و تمدن غنی، و نظام سیاسی خاص خود، همواره در پی تعریف و اعمال قدرت خود در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. در این میان، در کنار مؤلفه‌های قدرت سخت، لزوم توسعه و به‌کارگیری ابزارهای قدرت نرم بیش از پیش احساس می‌شود. دیپلماسی علمی به عنوان شاخه‌ای نوین از دیپلماسی عمومی، پتانسیل بالایی برای تقویت قدرت نرم کشورها دارد. این نوع دیپلماسی، بر پایه همکاری‌های علمی، تبادل دانش، و تعاملات نخبگان استوار است و می‌تواند به بهبود روابط بین‌المللی، ایجاد اعتماد متقابل، و ارتقای تصویر بین‌المللی کمک کند. (Turekian, 2011).

این مقاله با تمرکز بر این مفهوم، به بررسی نقش دیپلماسی علمی در افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. این پژوهش تلاش می‌کند تا ابعاد مختلف دیپلماسی علمی، ظرفیت‌های علمی ایران، و چگونگی به‌کارگیری این ابزار برای ارتقای نفوذ و جایگاه بین‌المللی ایران را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

مفاهیم

قدرت نرم

مفهوم قدرت نرم توسط بسیاری از محققان ارتباطات به عنوان روشی برای توضیح اینکه چگونه محصولات فرهنگی یک کشور می‌تواند جذابیت کلی آن و در نتیجه نفوذ آن در صحنه جهانی را افزایش دهد، پذیرفته شده است. این مفهوم یکی از قابل توجه‌ترین نوآوری‌ها در رشته روابط بین‌الملل از پایان جنگ سرد تا کنون است. این یکی از معدود ایده‌های توسعه یافته در دانشگاه است که با موفقیت توسط سیاست‌گذاران در سراسر جهان پذیرفته شده است. سیاست‌گذاران پیشرو در کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه اغلب از این مفهوم استفاده می‌کنند.

جوزف نای دانشمند روابط بین‌الملل و استاد دانشگاه هاروارد در آمریکا در اواخر دهه ۱۹۸۰ اصطلاح "قدرت نرم" را ابداع کرد و به یکی از مفاهیم اصلی در واژگان دیپلماسی بین‌الملل بدل شد. قدرت نرم به توانایی کشورها برای دستیابی به نتایج دلخواه در تعامل آنها با سایر کشورها از طریق جذابیت است. (Anguelov, 2017) قدرت توانایی تأثیرگذاری بر دیگران جهت کسب نتایج ترجیح داده شده است این امر می‌تواند با اجبار، یا جذب و ترغیب انجام شود. قدرت نرم توانایی به دست آوردن نتایج

ارجح از طریق جذابیت و نه اجبار است. بعضی اوقات افراد با ایده و جذابیتی که دارند دیگران را تحت تأثیر قرار می دهند و باعث می شوند آنچه را که می خواهند، انجام دهند و دیگران نیز آن را مشروع بدانند. (Nye, 2017)

می توان گفت قدرت نرم از نظر رفتاری قدرت جذاب می باشد و منابع آن نیز باید جذابیت ایجاد نماید. قدرت نرم به ارزش ها، عناصر ناملموس فرهنگ و سیاست خارجی قانونی و مسئولانه متکی می باشد. به عبارتی این نوع قدرت بر کششی مبتنی است که از طریق جذابیت های فرهنگی و ایده های سیاسی صورت می گیرد. قدرت نرم توانایی اثرگذاری بر دیگران بر دستیابی به نتایج مطلوب از طریق جذابیت می باشد.

از دیدگاه نای «فرهنگ، سیاست های مورد پذیرش و در اختیار داشتن ابزارهای ارتباطی به مثابه مولفه های شکل جدید قدرت می باشند. عواملی مانند انسجام ملی، فرهنگ جهانشمول و نهادهای بین المللی اهمیت مضاعفی یافته اند. ماهیت قدرت نرم بر مبنای شکل دهی به ترجیحات دیگران به گونه ای ناملموس و با استفاده از جاذبه های فرهنگی، ارزش ها و نهادهای سیاسی انجام می شود. قدرت نرم توانایی جذب دیگران بر مبنای رضایت است.» (عسگری، ۱۳۸۹: ۶۴)

قدرت نرم یک کشور بر منابع فرهنگی ارزش ها و سیاست های آن تکیه دارد. دیپلماسی عمومی به عنوان ابزاری برای ارتقای قدرت نرم یک کشور سابقه طولانی دارد. مبارزه کنونی علیه تروریسم فراملی، مبارزه ای برای به دست آوردن قلب ها و اذهان است و اتکای بیش از حد فعلی به قدرت سخت به تنهایی راه موفقیت نیست. دیپلماسی عمومی از جنبه های مهم قدرت هوشمند است، اما دیپلماسی عمومی هوشمند مستلزم درک نقش اعتبار، انتقاد از خود و جامعه مدنی در تولید قدرت نرم است. (Nye, ۲۰۰۸: ۹۴) «این جذابیت از فرهنگ، ایده های سیاسی و سیاست های یک کشور ناشی می گردد. به خصوص زمانی که سیاست های آن کشور از دیدگاه دیگران مشروع تلقی شود. توانایی کنترل احساسات جهت ارتباط سودمند با دیگران، ایجاد تصویری جذاب از آینده، مهارت های بیانی و توانایی استفاده از وسائل ارتباطی غیرکلامی سه مهارتی هستند که جهت اعمال قدرت نرم ضروری می باشند.» (Nye, 2004)

موسسه براند فایناس آخرین و جدیدترین شاخص های قدرت نرم را در سال ۲۰۲۱ ارائه کرده و براساس آنها می توان به ارزیابی و رتبه بندی کشورها پرداخت. این شاخص ها عبارتند از: حکمرانی، روابط بین الملل، فرهنگ و میراث تمدنی، آموزش عالی، کسب و کار و تجارت، افراد و ارزش ها و رسانه و ارتباطات. (Brand Finance, 2021: 17-18)

دیپلماسی علمی

دیپلماسی علمی به بهره گیری از همکاری های علمی، تبادل دانش و نوآوری با هدف پیشبرد اهداف سیاست خارجی یک کشور اشاره دارد. این مفهوم فراتر از صرفاً تبادلات آکادمیک و پژوهشی است و ابعاد گسترده تری را در بر می گیرد. به بیان ساده، دیپلماسی علمی یعنی استفاده از علم و فناوری به عنوان ابزاری برای تقویت روابط دیپلماتیک، حل مسائل مشترک جهانی، و ارتقای منافع ملی.

همگرایی دو مفهوم «علم» و «دیپلماسی» در قالب دیپلماسی علم و فناوری، یک اصطلاح کلان ایجاد کرده که به عقیده «جامعه سلطنتی بریتانیا» و «انجمن پیشبرد علوم آمریکا» سه نوع حوزه اصلی دیپلماسی علم و فناوری را به شرح زیر اعلام نموده اند. (آقایی و جوادی، ۱۳۹۶: ۲۲)

۱. علم در دیپلماسی

بعضی از حوزه های سیاست خارجی را می بایست با بهره گیری از علم تبیین نمود؛ حوزه هایی که دیپلمات ها را بر آن می دارند که در پی نظرخواهی از جامعه علمی بروند. بارزترین مثال ها در این حوزه را می توان در مذاکرات بین المللی درباره مسائل جهانی مشاهده نمود؛ در راستای پرداختن به مسائلی مانند تغییرات آب و هوایی، و امنیت غذایی یا انرژی، دانش و تخصص علمی از مشخصه های مورد نیاز دیپلمات ها و سیاست گذاران به شمار می رود. علم و تخصص علمی، یک ابزار کمکی برای تصمیم سازی در حوزه سیاست خارجی هستند و برای دستیابی به اهداف، دیپلماسی باید به نحو مؤثر و کارآمدی از علم بهره مند شود. (برونو روفینی، ۱۳۹۷: ۳۹)

۲. دیپلماسی برای علم

یک بعد دیپلماسی علم - به طور دقیق تر دیپلماسی برای علم - به دنبال تسهیل همکاری بین المللی است، خواه به دنبال اولویت های راهبردی بالا به پایین برای تحقیقات و خواه در پی همکاری های پایین به بالا میان دانشمندان و محققان فردی. اگرچه دانشمندان و دیپلمات ها معمولاً پیشینه علمی متفاوتی دارند و آموزش بسیار متفاوتی را تجربه می کنند، اما حوزه های زیادی وجود دارد که تعامل آنها را برای پیشبرد اقدامات مهم علمی، حیاتی می نماید. به عنوان مثال، در حالی که جامعه ی علم و فناوری تمایل زیادی به توسعه ی انرژی همجوشی در مقیاس بزرگ و قابل گسترش دارد تا راهی برای تولید انرژی ارزان، پاک و فراوان باشد؛ علاوه بر چالش های فنی، تحقیقات در این زمینه هزینه های گزافی دارد. در نتیجه در میان جامعه ی فیزیک دانان تمایل بسیار زیادی به ایجاد پلتفرم های تجربی بزرگ مقیاس چندملیتی وجود داشته است که بتوانند بدون اتلاف بودجه از چنین فناوری پیشرفته ای حمایت به عمل آورند. جامعه ی علمی بین المللی، با فعالیت در سطح چندملیتی ابتدا شامل چین، اروپا، ژاپن، جمهوری کره، روسیه و ایالات متحده)، برنامه ریزی برای چنین پروژه های جهانی را آغاز نمود. (دیویس و پتمن، ۱۳۹۷: ۲۵)

۳. علم برای دیپلماسی

بهبود روابط بین المللی به واسطه علم و فناوری، معنای اصلی این بُعد و پارامتر می باشد. تعداد و کیفیت اداره سازمان های غیرانتفاعی که این ارتباط را برقرار می نمایند، و تعداد و کیفیت اتحادیه های تخصصی برای بسط ارتباطات بین المللی میان کشورها به خصوص توسعه مهارت ها و دانش کشورهای درحال توسعه از جمله اصول مطروحه در این بُعد محسوب می گردند. زیرساخت های موردنیاز برای تعهدات علمی بین المللی شامل این موارد می شود: حمایت دستگاه سیاست خارجی، ایجاد سازوکارهای مرتبط با آموزش عالی و تحقیقات، توسعه سرمایه گذاری های علمی، آینده پژوهی علمی و فناوری کشورها، توسعه

همکاری های مشترک علمی در دنیا و فعالیت های بین المللی مراکز آموزش عالی کشورها. در اجلاس جهانی آموزش عالی که در سال ۱۹۸۸ در فرانسه توسط یونسکو برگزار شد، آموزش، رکن اساسی حقوق هر انسان، دموکراسی، توسعه پایدار و صلح معرفی گردید که باید در دسترس همگان قرار بگیرد. (مقیمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۰۱)

در طول بیست سال گذشته کوشیده هایی در راستای ظرفیت سازی پیشبرد دیپلماسی علم و فناوری انجام گرفته است؛ با این هدف در سال ۲۰۰۰ برای اولین بار چهار دانشمند به مدت ۳ سال به عنوان مشاور علمی در وزارت امور خارجه امریکا مشغول به کار گشتند. زمانی همکاری های بین المللی دانشگاه ها به عنوان ابزار پیشبرد دیپلماسی علم و فناوری مطرح می شود که به تأمین اهداف سیاسی کشورها منجر شود. (مقیمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۰۲)

چیستی دیپلماسی علمی و ارتباط آن با قدرت نرم

دیپلماسی علمی را می توان به عنوان «استفاده از همکاری های علمی، تبادل دانش، و نوآوری برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی» تعریف کرد (The Royal Society & AAAS, 2010). این مفهوم فراتر از صرفاً همکاری های آکادمیک است و شامل:

- نقش علم در تسهیل روابط دیپلماتیک: استفاده از کانال های علمی برای برقراری ارتباط با کشورهایی که روابط سیاسی پیچیده ای با آن ها وجود دارد.
- اطلاع رسانی مبتنی بر شواهد علمی: ارائه داده های علمی و یافته های پژوهشی برای تأثیرگذاری بر سیاست های بین المللی (مثلاً در حوزه های محیط زیست یا بهداشت عمومی).
- نقش دانشمندان به عنوان سفیران: حضور و فعالیت دانشمندان در مجامع بین المللی و تبادلات علمی که می تواند به بهبود درک متقابل و کاهش سوء تفاهم ها کمک کند.

ارتباط دیپلماسی علمی با قدرت نرم در چند سطح قابل تبیین است:

❖ **افزایش اعتبار و وجهه بین المللی:** پیشرفت های علمی و فناوری، به ویژه در حوزه هایی که به توسعه پایدار یا حل مشکلات جهانی کمک می کنند (مانند پزشکی، انرژی های نو، نانوتکنولوژی)، می تواند به یک کشور اعتبار و احترام بین المللی ببخشد. (Fuchs, 2014) ایران با دستاوردهای خود در حوزه هایی مانند فناوری هسته ای (با تأکید بر کاربردهای صلح آمیز)، سلول های بنیادی و هوافضا، می تواند این اعتبار را افزایش دهد.

❖ **ایجاد شبکه های ارتباطی و اعتماد:** همکاری های علمی بین المللی، پل های ارتباطی مستحکمی میان دانشمندان، دانشگاه ها و مراکز پژوهشی ایجاد می کند. این شبکه ها، حتی در صورت وجود تنش های سیاسی، می توانند به عنوان کانال های غیررسمی برای گفتگو و ایجاد اعتماد متقابل عمل کنند. (Gluckman, 2011)

❖ **جذب استعدادها و نخبگان:** پیشرفت‌های علمی یک کشور می‌تواند آن را به مقصدی جذاب برای دانشجویان و پژوهشگران خارجی تبدیل کند. جذب نخبگان و ارائه فرصت‌های پژوهشی، نه تنها به تقویت ظرفیت‌های علمی داخلی کمک می‌کند، بلکه باعث می‌شود این افراد پس از بازگشت به کشور خود، به عنوان سفیران فرهنگی و علمی ایران عمل کنند.

❖ **تأثیرگذاری فرهنگی و فکری:** گسترش زبان علمی، مدل‌های پژوهشی، و ادبیات علمی یک کشور در سطح بین‌المللی، می‌تواند به نفوذ فرهنگی و فکری آن منجر شود. انتشار مقالات در نشریات معتبر، میزبانی کنفرانس‌های بین‌المللی و ارائه دوره‌های آموزشی مشترک، همگی در این راستا قرار می‌گیرند.

❖ **حل مشکلات مشترک جهانی:** مشارکت فعال در حل مسائل جهانی از طریق همکاری‌های علمی (مانند توسعه واکسن‌ها، کاهش آلودگی، یا پیش‌بینی بلایای طبیعی)، نشان‌دهنده مسئولیت‌پذیری و نقش‌آفرینی سازنده یک کشور در جامعه بین‌المللی است. این رویکرد به طور طبیعی به جلب حمایت و افزایش مشروعیت بین‌المللی منجر می‌شود. به طور خلاصه، دیپلماسی علمی با ایجاد بستر برای تعاملات سازنده، تقویت ظرفیت‌های علمی و فناوری، و ارائه راه‌حل برای چالش‌های مشترک، به طور مستقیم به ارتقای اعتبار، جذابیت و نفوذ غیرقهری یک کشور کمک می‌کند و در نتیجه، مؤلفه‌های قدرت نرم آن را تقویت می‌بخشد.

ظرفیت‌های علمی جمهوری اسلامی ایران برای دیپلماسی علمی

جمهوری اسلامی ایران طی دهه‌های اخیر، سرمایه‌گذاری قابل توجهی در توسعه زیرساخت‌های علمی و فناوری خود انجام داده است. این ظرفیت‌ها شامل:

- **رشد چشمگیر تولید علم:** ایران در سال‌های اخیر، رشد قابل ملاحظه‌ای در تولید مقالات علمی و ثبت اختراعات بین‌المللی داشته است، به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند نانو تکنولوژی، بیوتکنولوژی، و علوم پزشکی (Scimago Journal & Country Rank, 2024). این رشد، نشان‌دهنده پتانسیل بالای نیروی انسانی متخصص و زیرساخت‌های پژوهشی است.
- **نیروی انسانی متخصص و جوان:** وجود جمعیت جوان و تحصیل‌کرده، به‌ویژه در رشته‌های مهندسی و علوم پایه، یک مزیت استراتژیک برای ایران محسوب می‌شود. این نیروی انسانی، آمادگی بالایی برای مشارکت در پروژه‌های بین‌المللی و تبادل دانش دارد.
- **پیشرفت در فناوری‌های نوین:** ایران در برخی فناوری‌های نوین مانند فناوری هسته‌ای (با تأکید بر کاربردهای صلح‌آمیز در پزشکی و صنعت)، سلول‌های بنیادی، هوافضا و علوم شناختی، به دستاوردهای مهمی رسیده است. این حوزه‌ها می‌توانند محور همکاری‌های علمی بین‌المللی قرار گیرند و به نمایش توانمندی‌های بومی ایران کمک کنند.

- **دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی فعال:** ایران دارای شبکه‌ای گسترده از دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی است که ظرفیت‌های خوبی برای همکاری‌های بین‌المللی، پذیرش دانشجویان خارجی و برگزاری رویدادهای علمی دارند. جمهوری اسلامی ایران با وجود چالش‌های مختلف، دارای ظرفیت‌های علمی قابل توجهی است که می‌تواند به عنوان پشتوانه‌ای قوی برای دیپلماسی علمی و در نتیجه، افزایش قدرت نرم این کشور عمل کند. این ظرفیت‌ها را می‌توان در چند بعد کلیدی مورد بررسی قرار داد:

۱. تولید علم و جایگاه علمی رو به رشد

- رشد چشمگیر کمی و کیفی تولیدات علمی: ایران در دهه‌های اخیر، شاهد رشد قابل توجهی در تولید مقالات علمی، تعداد استنادات و ثبت اختراعات بین‌المللی بوده است. بر اساس گزارش‌های مختلف، ایران در سال‌های اخیر توانسته است جایگاه خود را در رتبه‌بندی‌های جهانی تولید علم بهبود بخشد. به عنوان مثال، در سال ۲۰۲۴، ایران از نظر تولید علم در میان کشورهای جهان در رتبه هفدهم و در میان کشورهای اسلامی در رتبه دوم قرار گرفته است (مهرنیوز، ۲۰۲۵). همچنین، در برخی گزارش‌ها، ایران در مجموع ۲۷ سال، رتبه ۲۰ تولید علم در جهان را به خود اختصاص داده است (خبرگزاری آنا، ۱۴۰۳). این رشد نشان‌دهنده پتانسیل بالای علمی و پژوهشی کشور است.

۲. نیروی انسانی متخصص و جوان

- جمعیت جوان و تحصیل کرده: ایران دارای جمعیت جوان و باسوادی است که سهم قابل توجهی از آن در رشته‌های دانشگاهی مرتبط با علم و فناوری تحصیل کرده‌اند. این نیروی انسانی، پتانسیل بالایی برای انجام تحقیقات، نوآوری و مشارکت در همکاری‌های علمی بین‌المللی دارد.
- نخبگان و پژوهشگران فعال: حضور تعداد قابل توجهی از اساتید، پژوهشگران و دانشجویان با استعداد در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی ایران، سرمایه انسانی مهمی برای دیپلماسی علمی محسوب می‌شود. این افراد می‌توانند به عنوان "سفیران علمی" ایران در مجامع بین‌المللی عمل کرده و به تبادل دانش و ایجاد شبکه‌های همکاری کمک کنند.

۳. پیشرفت در فناوری‌های نوین و راهبردی

- فناوری هسته‌ای (کاربردهای صلح‌آمیز): با وجود چالش‌ها و محدودیت‌ها، ایران در دستیابی به دانش بومی در زمینه فناوری هسته‌ای، از جمله تولید رادیوداروها و استفاده از آن برای مصارف پزشکی و صنعتی، پیشرفت‌هایی داشته است. تأکید بر کاربردهای صلح‌آمیز این فناوری، می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های بین‌المللی در این حوزه باشد (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری، ۱۴۰۳).
- بیوتکنولوژی و علوم پزشکی: ایران در تولید داروهای بیوتکنولوژی (مانند داروهای ضدسرطان و هورمون رشد)، پیوند اعضا و تولید واکسن‌های بومی (مانند واکسن آنفلوآنزا و کرونا) دستاوردهای چشمگیری داشته است (نهاد

نماینده‌گی مقام معظم رهبری، ۱۴۰۳). این حوزه‌ها، به دلیل ماهیت جهانی و تأثیر مستقیم بر سلامت بشر، ظرفیت بالایی برای همکاری‌های دیپلماسی علمی دارند.

- نانوتکنولوژی: ایران در حوزه نانوتکنولوژی، از نظر تولید علم و محصولات نانو، جایگاه مناسبی در جهان دارد و جزو چهار کشور برتر در حوزه نانو و هفتمین کشور در تولید نانو دارو محسوب می‌شود (همشهری، ۱۴۰۲).
- هوافضا و فناوری‌های فضایی: ایران توانایی پرتاب ماهواره و ساخت ماهواره‌برهای بومی را داراست. همچنین در زمینه توسعه پهپادهای پیشرفته نیز پیشرفت‌های قابل توجهی داشته است (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری، ۱۴۰۳). این دستاوردها می‌تواند محور همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه صلح‌آمیز فضا باشد.
- سلول‌های بنیادی و پزشکی بازساختی: ایران در زمینه تحقیقات سلول‌های بنیادی جزو ۱۰ کشور برتر جهان قرار گرفته است (دانشجویان ترکمن، ۱۴۰۱). این حوزه نیز پتانسیل بالایی برای همکاری‌های مشترک و جذب سرمایه‌گذاری دارد.

۴. زیرساخت‌های دانشگاهی و پژوهشی

- شبکه گسترده دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی: ایران دارای دانشگاه‌های دولتی و خصوصی متعدد و مراکز تحقیقاتی فعال در سراسر کشور است که ظرفیت بالایی برای آموزش، پژوهش و همکاری‌های بین‌المللی دارند. بسیاری از دانشگاه‌های ایران در رتبه‌بندی‌های جهانی جایگاه‌های مناسبی را کسب کرده‌اند.
- رویدادها و مجلات علمی: برگزاری کنفرانس‌ها، سمینارها و کارگاه‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی و همچنین انتشار مقالات در مجلات علمی معتبر، به تبادل دانش و ایجاد شبکه‌های ارتباطی کمک می‌کند.

۵. اسناد بالادستی و اولویت‌گذاری بر دیپلماسی علمی

- سیاست‌های کلان و اسناد فرادستی: در اسناد بالادستی و سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران، به اهمیت علم و فناوری و نقش آن در توسعه و پیشرفت کشور تأکید شده است. دیپلماسی علمی و فناوری نیز به عنوان یک اولویت در راستای سیاست همسایگی و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است (طالبی طادی و همکاران، ۱۴۰۳). این جهت‌گیری‌های کلان، پشتوانه‌ای برای برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های دیپلماسی علمی فراهم می‌کند.

به طور خلاصه، ظرفیت‌های علمی ایران، به ویژه در تولید علم، نیروی انسانی متخصص و پیشرفت در فناوری‌های نوین، بستر مناسبی را برای بهره‌گیری از دیپلماسی علمی به منظور افزایش قدرت نرم این کشور فراهم می‌آورد. استفاده بهینه از این ظرفیت‌ها نیازمند برنامه‌ریزی استراتژیک، رفع موانع و تمرکز بر همکاری در حوزه‌هایی است که منافع مشترک جهانی را دنبال می‌کنند.

چالش‌های ارتقای دیپلماسی علمی ایران

با وجود ظرفیت‌های قابل توجهی که ایران در زمینه دیپلماسی علمی دارد، این حوزه با چالش‌های متعددی روبرو است که ارتقا و بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های آن را دشوار می‌سازد. این چالش‌ها هم ابعاد داخلی و هم ابعاد خارجی دارند:

۱. چالش‌های مرتبط با تصویر بین‌المللی و روابط خارجی

- تصویرسازی منفی و تحریم‌ها: شاید مهم‌ترین چالش، تصویر منفی ایجاد شده از ایران در برخی رسانه‌های غربی و همچنین تحریم‌های بین‌المللی باشد. (Parsi, 2012) این عوامل می‌توانند بر تمایل دانشگاه‌ها، موسسات پژوهشی و دانشمندان خارجی برای همکاری با ایران تأثیر منفی بگذارند. تحریم‌ها، به ویژه در ابعاد بانکی و مالی، انتقال وجوه، خرید تجهیزات پیشرفته و حتی سفر و تبادل دانشگاهی را بسیار دشوار می‌کنند.
- پیچیدگی‌های ژئوپلیتیک منطقه‌ای: موقعیت ژئوپلیتیک ایران در یک منطقه پر تنش، می‌تواند بر اولویت‌بندی‌ها و رویکردهای دیپلماسی علمی تأثیر بگذارد. نگرانی‌های امنیتی و سیاسی گاهی بر همکاری‌های صرفاً علمی سایه می‌افکنند (دست‌غیب، ۱۴۰۳).
- رقابت‌های منطقه‌ای: برخی کشورهای منطقه نیز در حال توسعه ظرفیت‌های علمی و فناوری خود هستند و می‌توانند رقبای قدرتمندی برای جذب نخبگان و همکاری‌های بین‌المللی باشند.

۲. چالش‌های داخلی و ساختاری

- ناهمواری در هماهنگی و سیاست‌گذاری: یکی از مشکلات عمده، مشخص نبودن مجری اصلی دیپلماسی علمی و وجود موازی‌کاری بین نهادهای مختلف (مانند وزارت امور خارجه، وزارت علوم، معاونت علمی ریاست جمهوری، سازمان ارتباطات اسلامی و...) است. این ناهماهنگی می‌تواند به سردرگمی، پراکندگی تلاش‌ها و عدم تدوین یک راهبرد جامع و یکپارچه منجر شود (جامعه اندیشکده‌ها، ۱۴۰۳).
- بوروکراسی و موانع اداری: فرآیندهای اداری طولانی و پیچیده در زمینه صدور ویزا برای محققان خارجی، اخذ مجوزهای لازم برای همکاری‌های مشترک و تبادل اسناد، می‌تواند مانع بزرگی بر سر راه سرعت و انعطاف‌پذیری دیپلماسی علمی باشد. این موضوع حتی می‌تواند در سطح دانشگاهی نیز مشکل‌ساز شود (قنبری باغستان، ۱۴۰۱).
- محدودیت‌های مالی و زیرساختی: با وجود سرمایه‌گذاری‌های صورت‌گرفته، برخی حوزه‌های علمی برای رقابت در سطح جهانی نیازمند بودجه‌های کلان و زیرساخت‌های پژوهشی پیشرفته‌تری هستند. همچنین، نوسانات نرخ ارز و مشکلات اقتصادی داخلی می‌تواند بر تخصیص منابع به این حوزه تأثیر بگذارد.
- ضعف در بین‌المللی‌سازی آموزش عالی: با وجود تأکید بر بین‌المللی‌سازی، هنوز در عمل، دانشگاه‌های ایران به صورت گسترده‌ای برای پذیرش دانشجویان خارجی، جذب اساتید بین‌المللی و اجرای برنامه‌های درسی مشترک به صورت بومی

و از درون آماده نیستند. عمده اقدامات در این زمینه بیشتر سخت‌افزارانه و بوروکراتیک بوده تا رویکردهای جامع و نرم‌افزاری (قنبری باغستان، ۱۴۰۱).

- مهاجرت نخبگان: پدیده مهاجرت نخبگان و متخصصان، به ویژه در سال‌های اخیر، یکی از جدی‌ترین چالش‌هاست. از دست رفتن این سرمایه‌های انسانی ارزشمند، ظرفیت کشور را برای ایفای نقش مؤثر در دیپلماسی علمی تضعیف می‌کند. عدم وجود فرصت‌های شغلی کافی، فضای مناسب پژوهشی و آزادی‌های آکادمیک می‌تواند از دلایل این مهاجرت باشد.
- ### ۳. چالش‌های مرتبط با نگرش و فرهنگ

- عدم درک کامل از نقش دیپلماسی علمی: در برخی سطوح، ممکن است درک درستی از اهمیت و جایگاه راهبردی دیپلماسی علمی در میان سیاست‌گذاران و حتی برخی از جامعه علمی وجود نداشته باشد. تمرکز بیش از حد بر دیپلماسی سنتی و سیاسی می‌تواند مانع از بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های دیپلماسی علمی شود (ایرنا، ۱۳۹۸).
- موانع ذهنی و رویکردها در سطوح میانی: حتی اگر مقامات عالی‌رتبه به اهمیت دیپلماسی علمی واقف باشند، در رده‌های پایین‌تر (مانند مدیران بین‌المللی دانشگاه‌ها یا برخی اساتید) ممکن است موانع ذهنی یا عدم باور به کارآمدی این نوع دیپلماسی وجود داشته باشد. این عدم باور می‌تواند به عدم پیگیری و بی‌تفاوتی در اجرای برنامه‌ها منجر شود (جوان آنلاین، ۱۴۰۱).
- سیاست‌زدگی فضای علمی: در برخی موارد، فضای علمی کشور تحت تأثیر ملاحظات و سیاست‌های غیرعلمی قرار می‌گیرد که می‌تواند مانع از تعاملات آزادانه علمی و پژوهشی با جامعه بین‌المللی شود.

راهکارهای ارتقای دیپلماسی علمی ایران

برای غلبه بر چالش‌ها و بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های دیپلماسی علمی، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند مجموعه‌ای از راهکارهای جامع و چندوجهی را در پیش گیرد. این راهکارها باید هم به ابعاد داخلی و هم به جنبه‌های خارجی این دیپلماسی بپردازند:

۱. تدوین و اجرای راهبرد جامع و یکپارچه

- ایجاد ساختار متمرکز و هماهنگ: تعیین یک نهاد اصلی مسئول برای راهبری و هماهنگی دیپلماسی علمی در سطح ملی، برای رفع موازی‌کاری و ایجاد انسجام در اقدامات ضروری است. این نهاد می‌تواند شامل نمایندگان از وزارت علوم، وزارت امور خارجه، معاونت علمی ریاست جمهوری و سایر سازمان‌های مرتبط باشد.
- تدوین سند ملی دیپلماسی علمی: تدوین یک سند راهبردی ملی با اهداف، اولویت‌ها، و برنامه‌های عملیاتی مشخص، می‌تواند نقشه‌راهی روشن برای تمامی ذی‌نفعان فراهم کند. این سند باید بر اساس ظرفیت‌های واقعی ایران و نیازهای بین‌المللی تنظیم شود.

- سرمایه‌گذاری هدفمند: تخصیص بودجه‌های کافی و پایدار به پروژه‌های دیپلماسی علمی، به‌ویژه در حوزه‌هایی که ایران دارای مزیت نسبی است و می‌توانند به حل مشکلات جهانی کمک کنند (مانند سلامت، محیط زیست، انرژی‌های نو و مدیریت آب).

۲. تقویت زیرساخت‌ها و محیط داخلی

- تسهیل فرآیندهای بوروکراتیک: کاهش بروکراسی و ساده‌سازی قوانین و مقررات مربوط به همکاری‌های بین‌المللی، صدور ویزا برای محققان خارجی، و انتقال وجوه، می‌تواند سرعت و جذابیت همکاری با ایران را افزایش دهد. ایجاد یک "پنجره واحد" برای این امور می‌تواند مؤثر باشد.
- بین‌المللی‌سازی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی:
 - افزایش تبادل استاد و دانشجو: تشویق و حمایت از برنامه‌های تبادل کوتاه‌مدت و بلندمدت با دانشگاه‌های معتبر خارجی.
 - توسعه دوره‌های آموزشی مشترک: طراحی و ارائه رشته‌های تحصیلی و پروژه‌های تحقیقاتی مشترک با دانشگاه‌های بین‌المللی، به‌ویژه به زبان انگلیسی یا سایر زبان‌های رایج.
 - جذب دانشجویان و اساتید خارجی: ارائه بورس‌های تحصیلی جذاب، تسهیل شرایط زندگی و کار برای دانشجویان و اساتید بین‌المللی، و ایجاد محیطی فرهنگی و آکادمیک پذیرا.
- بازگرداندن و جذب نخبگان: تدوین و اجرای برنامه‌های مؤثر برای بازگشت نخبگان ایرانی خارج از کشور و فراهم آوردن فرصت‌های شغلی و پژوهشی جذاب برای آن‌ها. همچنین، ایجاد تسهیلات برای همکاری‌های مجازی با دانشمندان ایرانی خارج از کشور.

۳. بهبود تصویر بین‌المللی و اعتمادسازی

- تمرکز بر حوزه‌های مشترک بشری: تأکید بر همکاری در حوزه‌های علمی که دغدغه‌های مشترک جهانی را **address** می‌کنند (مانند مبارزه با بیماری‌ها، تغییرات اقلیمی، امنیت غذایی و مدیریت منابع طبیعی). این رویکرد می‌تواند به ایران به عنوان یک بازیگر مسئولیت‌پذیر در جامعه جهانی کمک کند.
- شفاف‌سازی و گفتگوی علمی: ترویج شفافیت در فعالیت‌های علمی و پژوهشی، به‌ویژه در حوزه‌های حساس، می‌تواند به اعتمادسازی و کاهش سوءتفاهم‌ها کمک کند. گفتگوی مستقیم و غیرسیاسی میان دانشمندان، حتی در شرایط تنش، می‌تواند پلی برای ارتباط باشد.
- استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و تمدنی: تلفیق دیپلماسی علمی با دیپلماسی فرهنگی؛ نمایش توانمندی‌های علمی ایران در کنار غنای فرهنگی و تمدنی آن می‌تواند تصویر جامع‌تر و جذاب‌تری از کشور ارائه دهد.

۴. توسعه شبکه‌های ارتباطی و مشارکت فعال

- حمایت از حضور در مجامع بین‌المللی: تسهیل و حمایت از حضور فعال دانشمندان و دانشگاهیان ایرانی در کنفرانس‌ها، سمینارها و سازمان‌های علمی بین‌المللی.
- توسعه کرسی‌های ایران‌شناسی و زبان فارسی: حمایت از توسعه کرسی‌های ایران‌شناسی و آموزش زبان فارسی در دانشگاه‌های خارجی، که می‌تواند به افزایش علاقه به فرهنگ و علم ایرانی کمک کند.
- استفاده از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور: ایجاد شبکه‌های ارتباطی و همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی در سراسر جهان که می‌توانند به عنوان سرمایه‌های ارزشمند برای دیپلماسی علمی عمل کنند.

۵. ارتقای درک متقابل و نقش آموزش

- آموزش دیپلماسی علمی: گنجاندن مباحث مربوط به دیپلماسی علمی در سرفصل‌های آموزشی دانشگاهی (به ویژه در رشته‌های مرتبط با روابط بین‌الملل، مدیریت) و برگزاری کارگاه‌ها برای سیاست‌گذاران و مدیران.
- ترویج فرهنگ تعامل و همکاری: در سطح جامعه علمی، ترویج فرهنگ همکاری‌های بین‌المللی و درک این نکته که علم ماهیت فرامرزی دارد و تبادل دانش به نفع همه است.

کندوکا و اهداف دیپلماسی علم و فناوری

همه کشورها از پی جویی دیپلماسی علم و فناوری عموماً اهداف و مقاصد را دنبال می‌کنند. این اهداف برای هر کشوری می‌تواند خاص و ویژه باشد، اما به صورت کلی همه کشورها برای توسل به دیپلماسی علم و فناوری یک سری اهداف عمومی نیز دارند که در این قسمت به آن‌ها می‌پردازیم. این اهداف شامل موارد زیر می‌باشند:

- ❖ بستر سازی محیط مناسب برای ایفای نقش مؤثرتر وزارت امور خارجه در توسعه علم و فن آوری در نظام ملی نوآوری
- ❖ استفاده از دستاوردهای علم و فن آوری به خصوص دانش فنی و محصولات دانش بنیان به عنوان یک ابزار برای توسعه حوزه دیپلماسی کشور
- ❖ ارائه تصویری مطلوب از توانمندی‌ها و اقتدار ملی و کسب وجهه و حیثیت بین‌المللی به عنوان کشوری توسعه یافته در جهت پیشبرد اهداف دیپلماسی کشور
- ❖ قرار گرفتن در مسیر تحولات فن آوری دنیا و بستر سازی برای انتقال فن آوری با کمک دستگاه دیپلماسی رسمی
- ❖ ایجاد و بهبود روابط با کشورهای گوناگون به دلیل حساسیت اندک مقوله علم و فن آوری در عرصه بین‌الملل و اثر گذار بودن آن در تمامی کشورهای
- ❖ ایجاد ارزش افزوده و کسب سود از طریق توسعه فعالیت‌های علمی و فن آوری در اثر تعاملات علمی و فن آوری با کشورهای مختلف (داوودی، ۱۳۹۳: ۱۰۸)

نمونه‌های موفق دیپلماسی علمی در جهان

دیپلماسی علمی، در طول تاریخ و به خصوص در دوران معاصر، در بسیاری از موارد توانسته است به عنوان ابزاری مؤثر برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی، حتی میان کشورهایی با روابط پیچیده، عمل کند. در اینجا به چند نمونه برجسته اشاره می‌کنیم:

➤ **همکاری‌های علمی ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی در طول جنگ سرد:** این یکی از کلاسیک‌ترین و درخشان‌ترین نمونه‌های دیپلماسی علمی است. در اوج تنش‌های جنگ سرد، تبادلات علمی غیرنظامی میان دو کشور (به‌ویژه در حوزه‌های فضایی، پزشکی و تحقیقات هسته‌ای با کاربرد صلح‌آمیز) ادامه داشت. این همکاری‌ها نه تنها به پیشرفت‌های علمی مشترک منجر شد، بلکه به عنوان کانال‌های ارتباطی مهمی عمل کرد که در زمان قطع روابط دیپلماتیک رسمی نیز دو کشور را به هم متصل نگه می‌داشت. حتی امروز، ایالات متحده و روسیه در **ایستگاه فضایی بین‌المللی (ISS)** و پروژه‌های تحقیقاتی گداخت هسته‌ای مانند **ITER** با هم همکاری می‌کنند. این نشان می‌دهد که علم می‌تواند فراتر از اختلافات سیاسی عمل کند. (Farhikhtegan Online, 2022; Number Analytics, 2025).

➤ **ایستگاه فضایی بین‌المللی (ISS):** این پروژه نمونه‌ای بی‌نظیر از دیپلماسی برای علم و علم برای دیپلماسی است. **ISS** یک همکاری چندجانبه میان آژانس‌های فضایی آمریکا (**NASA**)، روسیه (**Roscosmos**)، اروپا (**ESA**)، ژاپن (**JAXA**) و کانادا (**CSA**) است. ساخت و نگهداری این آزمایشگاه مداری نیازمند همکاری، هماهنگی و اعتماد بی‌سابقه‌ای میان کشورهاست. موفقیت این پروژه نشان‌دهنده قدرت دیپلماسی علمی در ایجاد اعتماد، حل چالش‌های پیچیده و پیشبرد اهداف مشترک جهانی است. شفافیت و ارتباطات باز میان آژانس‌های همکار، کلید موفقیت این برنامه بوده است. (Number Analytics, 2025).

➤ **پروژه‌های کلان علمی بین‌المللی (Large-scale scientific facilities):** پروژه‌هایی مانند شتاب‌دهنده‌های ذرات مثلاً تلسکوپ‌های رادیویی بزرگ یا مراکز تحقیقاتی بین‌المللی اغلب به دلیل هزینه و پیچیدگی بالا، تنها از طریق همکاری چند کشور قابل اجرا هستند. این پروژه‌ها نه تنها به پیشرفت علم کمک می‌کنند، بلکه به ایجاد جوامع علمی بین‌المللی و تقویت روابط دیپلماتیک میان کشورهای مشارکت‌کننده منجر می‌شوند. (Diplo, 2025).

➤ **دیپلماسی علمی در حوزه سلامت جهانی:** در مواجهه با چالش‌های جهانی مانند پاندمی‌ها (مانند کووید-۱۹)، شیوع بیماری‌های واگیردار، یا توسعه واکسن‌ها و داروها، همکاری‌های علمی بین‌المللی حیاتی است. سازمان‌هایی مانند سازمان بهداشت جهانی (**WHO**) و مراکز تحقیقاتی پیشرو در سراسر جهان، از طریق تبادل داده‌ها، دانش و منابع، به حل این بحران‌ها کمک می‌کنند. این همکاری‌ها به طور مستقیم به افزایش قدرت نرم کشورهایی که در این تلاش‌ها پیشرو هستند، منجر می‌شود.

➤ **برنامه تبادل و تدریس ژاپن (JET Programme):** ژاپن با دعوت از فارغ‌التحصیلان جوان دانشگاه‌های کشورهای دیگر برای شرکت در برنامه‌های بین‌المللی یا آموزش زبان ژاپنی، نمونه‌ای موفق از دیپلماسی علمی-فرهنگی را به نمایش گذاشته

است. این برنامه نه تنها به معرفی فرهنگ ژاپن کمک می‌کند، بلکه شبکه‌ای از سفیران فرهنگی و علمی را در سراسر جهان ایجاد می‌کند. (PRIW, 2020)

رویکردهای دیپلماسی علمی جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران نیز با درک اهمیت دیپلماسی علمی، رویکردهای خاصی را در این زمینه در پیش گرفته است که عمدتاً مبتنی بر اسناد بالادستی و سیاست‌های خارجی آن است. بر اساس پژوهش‌های انجام شده، ایران به هفت رویکرد اصلی در دیپلماسی علم و فناوری توجه دارد (باغبان و سنایی، ۱۴۰۳):

- **رویکرد نفوذ:** این رویکرد به معنای افزایش تأثیرگذاری علمی و فناوری ایران در منطقه و جهان، به ویژه در جهان اسلام است.
- **رویکرد وابستگی:** تلاش برای ایجاد وابستگی متقابل علمی و فناورانه با سایر کشورها، به طوری که همکاری‌ها برای هر دو طرف سودمند باشد.
- **رویکرد جذب:** شامل جذب دانشجویان خارجی (به ویژه از کشورهای منطقه و جهان اسلام) و نخبگان علمی به ایران برای تحصیل و پژوهش.
- **رویکرد همکاری:** تأکید بر توسعه همکاری‌های علمی و پژوهشی مشترک با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی خارجی، از جمله در پروژه‌های کلان علمی.
- **رویکرد توسعه‌ای:** استفاده از علم و فناوری به عنوان ابزاری برای کمک به توسعه کشورهای دوست و همسایه، به ویژه در حوزه‌هایی که ایران مزیت دارد.
- **رویکرد برندسازی:** تلاش برای بهبود وجهه علمی و فناوری ایران در سطح بین‌المللی و تبدیل آن به یک برند معتبر در برخی حوزه‌های خاص.
- **رویکرد جهانی علم:** مشارکت در حل چالش‌های علمی جهانی و کمک به تولید دانش برای بشریت.
از جمله اقدامات عملی ایران در این راستا می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- **همکاری با کشورهای آسیای مرکزی:** به دلیل پیوندهای تاریخی و نیاز این کشورها به دانش و فناوری پس از فروپاشی شوروی، ایران پتانسیل بالایی برای استفاده از دیپلماسی علمی در این منطقه دارد.
- **تأکید بر دیپلماسی علم و فناوری در اسناد بالادستی:** قانون برنامه پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران و اسناد دیگر، به اهمیت علم و فناوری و لزوم تعاملات بین‌المللی در این حوزه اشاره دارند (مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۴۰۳).
- **جایزه مصطفی:** این جایزه که هر دو سال یکبار به دانشمندان برجسته جهان اسلام اهدا می‌شود، نمونه‌ای از تلاش ایران برای برندسازی علمی و ایجاد شبکه‌های نخبگانی در جهان اسلام است (نریمانی و همکاران، ۱۴۰۴)

• همکاری‌های علمی با کشورهای خاص: به عنوان مثال، در برخی حوزه‌ها مانند علوم زیستی، ایران و ایالات متحده با وجود تنش‌های سیاسی، تبادلات علمی و دانشجویی دارند. دانشجویان ایرانی که در آمریکا تحصیل می‌کنند و بالعکس، می‌توانند به عنوان پل‌های ارتباطی فرهنگی عمل کنند و کلیشه‌های منفی را کاهش دهند (شرق، ۱۴۰۴).

با این حال، همانطور که قبلاً بحث کردیم، رویکردهای ایران با چالش‌هایی نیز همراه است که برای ارتقای دیپلماسی علمی نیاز به مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق دارد. هدف این رویکردها، استفاده از قابلیت‌های علمی کشور برای تقویت قدرت نرم، شکستن تحریم‌های علمی و مالی، و الهام‌بخشی در منطقه و جهان اسلام است (آرایی، ۱۴۰۲).

نتیجه‌گیری

دیپلماسی علمی، ابزاری قدرتمند و کارآمد برای افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی است. در جهانی که وابستگی متقابل فزاینده‌ای دارد و مرزهای علمی روز به روز کمتر می‌شوند، همکاری‌های علمی و فناوری می‌تواند به پلی برای گفتگو، درک متقابل و کاهش تنش‌ها تبدیل شوند. ایران با داشتن نیروی انسانی متخصص، زیرساخت‌های علمی رو به رشد و دستاوردهای قابل توجه در فناوری‌های نوین، از پتانسیل بالایی برای نقش‌آفرینی مؤثر در دیپلماسی علمی برخوردار است.

با این حال، تحقق کامل این پتانسیل مستلزم غلبه بر چالش‌هایی نظیر تصویرسازی منفی، محدودیت‌های مالی و بوروکراسی است. سرمایه‌گذاری استراتژیک در حوزه‌های علمی با کاربردهای صلح‌آمیز، تقویت دیپلماسی دانشگاهی، و ایجاد بستر مناسب برای شبکه‌سازی‌های بین‌المللی، می‌تواند به طور مؤثری به بهبود وجهه ایران، جذب اعتماد و گسترش نفوذ منطقه‌ای و جهانی آن کمک کند. دیپلماسی علمی، نه تنها مکمل مهمی برای دیپلماسی سنتی است، بلکه می‌تواند به ایران کمک کند تا خود را به عنوان یک بازیگر مسئولیت‌پذیر و مؤثر در حل مشکلات جهانی معرفی کند و در نهایت، به افزایش پایدار قدرت نرم خود دست یابد.

در نتیجه، می‌توان گفت که قدرت نرم به عنوان یک ابزار استراتژیک در عرصه روابط بین‌الملل اهمیت فزاینده‌ای یافته است و نقش مهمی در تقویت جایگاه و نفوذ کشورها ایفا می‌کند. جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از ابزارهای دیپلماسی علمی، می‌تواند قدرت نرم خود را تقویت کرده و در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی جایگاه بهتری کسب کند. این نوع دیپلماسی، با تکیه بر همکاری‌های علمی و تبادل دانش، نه تنها اعتماد متقابل را افزایش می‌دهد، بلکه تصویر مثبت و مشروعیت کشور را نیز ارتقاء می‌بخشد. بنابراین، توسعه و به‌کارگیری مؤثر دیپلماسی علمی می‌تواند به عنوان یک استراتژی کلیدی در جهت افزایش نفوذ و قدرت نرم ایران در عرصه جهانی عمل کند و نقش مهمی در تحقق اهداف سیاست خارجی کشور ایفا نماید.

منابع

۱. آرایبی، وحید(۱۴۰۲). دیپلماسی علم و فناوری و الهام‌بخشی اسلامی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، مطالعات بیداری اسلامی، ۱۲(۲۸)، ۹۵-۱۱۶.
۲. آقایی، داود؛ جوادی، محمود(۱۳۹۶). دیپلماسی علم؛ مفاهیم، رویکردها و تجارب، تهران: نشر حقوق یار.
۳. ایرنا(۱۳۹۸/۰۸/۱۹). توسعه علمی بدون دیپلماسی علم و فناوری میسر نیست. دریافت شده از <https://www.irna.ir/news/۸۳۵۴۸۵۰۰/>
۴. باغبان، مهدی؛ سنایی، اردشیر(۱۴۰۳). تبیین رویکردهای دیپلماسی علم و فناوری جمهوری اسلامی ایران، سیاست نامه علم و فناوری، ۱۴(۲)، ۴۴-۵۸.
۵. جامعه اندیشکده‌ها(۱۴۰۳/۰۷/۲۰). آسیب‌شناسی دیپلماسی عمومی ایران. دریافت شده از <https://iranthinktanks.com/pat-hology-of-irans-public-diplomacy/>
۶. جوان آنلاین(۱۴۰۳/۱۱/۳۰). دیپلماسی علم و فناوری ظرفیتی که مغفول مانده است. دریافت شده از <https://www.javanonline.ir/fa/news/۱۲۸۳۰۵۱/>
۷. خبرگزاری آنا(۱۴۰۳/۰۲/۰۸). ایران در رتبه ۲۰ تولید علم در جهان/رتبه سالانه تولید علم ایران ۱۶ باقی مانده است، دریافت شده از <https://ana.ir/fa/news/۹۰۷۶۷۶/>
۸. دانشجویان ترکمن(۱۴۰۱/۱۱/۲۱). نگاهی به پیشرفت های علمی کشور، دریافت شده از <https://www.danshjooyan-torkman.ir/>
۹. داودی، علی اصغر(۱۳۹۳). دیپلماسی علم و فناوری ایران در افغانستان: فرصت‌ها و چالش‌ها، پژوهش های راهبردی سیاست، ۳(۱۱)، ۱۰۳-۱۲۷.
۱۰. دست‌غیب، احسان. (۱۴/۱۰/۱۴۰۳). دیپلماسی علمی در سایه موانع امنیتی. دیپلماسی ایرانی. دریافت شده از <http://www.rdiplomacy.ir/fa/news/۲۰۳۰۳۳۸/>
۱۱. دیویس، لوید و رابرت جی پتمن(۱۳۹۶). دیپلماسی علم روزی نو یا صبحی کاذب؟ ترجمه جواد مشایخ، عفت نوروزی، سعیده صارمی، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
۱۲. روفینی، پیر برونو(۱۳۹۷). علم و دیپلماسی بعد جدیدی از روابط بین‌الملل، ترجمه سید مهدی قائمی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۱۳. شرق(۱۴۰۴/۰۱/۲۰). همکاری‌های علمی ایران و آمریکا در حوزه‌ی علوم زیستی، دریافت شده از <https://www.sharghdaily.com/fa/news/۵۸۳۶۲۳/>
۱۴. طالبی طادی، محمد؛ برزگر، کیهان؛ قادری، نفیسه الاسادات(۱۴۰۳). ظرفیت‌های دیپلماسی علم و فناوری در سیاست هم‌سایگی ج.ا.ایران، مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۶(۲۲)، ۲۳۵-۲۶۰.
۱۵. عسگری، محمود(۱۳۸۹). رویکرد انتقادی به نظریه قدرت نرم، راهبرد دفاعی، ۷(۲۸)، ۸۵-۶۳.
۱۶. قنبری باغستان، عباس. (۲۱/۰۲/۱۴۰۱). موانع بین‌المللی‌سازی آموزش عالی در ایران (آداب دیپلماسی علمی). روزنامه ایران. دریافت شده از <https://iranicsci.ir/en/۲۰۲۲/۰۵/۸۲۵۰/>
۱۷. مقیمی، طلیعه؛ آراسته، حمیدرضا؛ محمدخانی، کامران(۱۳۹۵). مدل پیشبرد دیپلماسی علم و فناوری در کشور از زاویه مطالعات میان رشته ای نظام های آموزش عالی و سیاست خارجی؛ مورد مطالعه دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، میان رشته‌ای در علوم انسانی، ۸(۳۲)، ۱۹۵-۲۲۴.
۱۸. مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور(۱۴۰۳/۰۵/۱۰). سیاست‌گذاری علم، فناوری و نوآوری در اسناد برنامه هفتم توسعه، دریافت شده از <https://irp.ir/Content/۲۰۲۱/IRP/۰۲/۶/۱۷۱۵۴۹۴۰۵۶۲۵۸.pdf>

۱۹. نریمانی، میثم؛ عسکریان، محمد؛ صاحبکار خراسانی، سید محمد؛ ذاکری، امیر (۱۴۰۴). جایزه مصطفی و جوایز علمی بین‌المللی به منابه ابزار دیپلماسی علم و فناوری مطالعه موردی جایزه مصطفی، بهبود مدیریت، ۱۹(۶۷)، ۸۸-۱۱۰.

۲۰. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری (۱۴۰۳/۱۱/۱۲). پیشرفت‌های علمی و فناوری ایران پس از انقلاب شکوهمند اسلامی. دریافت شده از

<https://nahad.tums.ac.ir/news/>

۲۱. همشهری آنلاین (۱۴۰۲/۱۱/۲۲). موفقیت جهانی و منطقه ای ایران چیست؟ | ۴ حوزه پیشرفت‌های خیره کننده ایران، دریافت شده از

<https://www.hanshahrionline.ir/news/۸۳۰۹۲۱/>

۱. Anguelov Nikolay (۲۰۱۷), How the new digital world is changing how we conceive of soft power, <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2017/04/11/how-the-new-digital-world-is-changing-how-we-conceive-of-soft-power/>
۲. Brand Finance (۲۰۲۱). Global Soft Power Index ۲۰۲۱, <https://brandirectory.com/global-soft-power/download/brand-finance-global-soft-power-index-2021.pdf>.
۳. Fuchs, R. (۲۰۱۴). *Science Diplomacy: The Case of the International Thermonuclear Experimental Reactor (ITER)*. Springer.
۴. Guckman, P. (۲۰۱۱). *Science diplomacy: Working across the boundaries*. Science, ۳۳۱(۶۰۱۸), ۶۱۲-۶۱۳.
۵. Number Analytics. (۲۰۲۵). *Science diplomacy: A bridge between nations*. [Online]. Available at: <https://numberanalytics.com/blogs/science-diplomacy-a-bridge-between-nations>
۶. Number Analytics. (۲۰۲۵). *Science diplomacy: A bridge between nations*. [Online]. Available at: <https://numberanalytics.com/blogs/science-diplomacy-a-bridge-between-nations>
۷. Nye, J. S. Jr. (۲۰۰۴). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. Public Affairs.
۸. Nye, Joseph (۲۰۰۸), Public Diplomacy and Soft Power, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. ۶۱۶, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., ۲۰۰۸), pp. ۹۴-۱۰۹.
۹. Parsi, T. (۲۰۱۲). *Asingle Role of the Dice: Obama's Diplomacy with Iran*. Yale University Press.
۱۰. PRIW (۲۰۲۰). *The JET Programme: An Example of Effective Cultural Diplomacy*. [Online]. Available at: <https://www.priw.org/post/the-jet-programme-an-example-of-effective-cultural-diplomacy>
۱۱. Scinago Journal & Country Rank. (۲۰۲۴). *Iran, Islamic Republic of*. Retrieved from <https://www.scinagojor.com/countryrank.php?area=۰&category=۰@international&year=۲۰۲۳&order=itp&min=۰&dedup=۰&exact=۰>
۱۲. The Royal Society & American Association for the Advancement of Science (AAAS). (۲۰۱۰). *New Frontiers in Science Diplomacy: Navigating the Changing Balance of Power*. The Royal Society.
۱۳. The Royal Society & American Association for the Advancement of Science (AAAS). (۲۰۱۰). *New Frontiers in Science Diplomacy: Navigating the Changing Balance of Power*. The Royal Society.
۱۴. Turekian, V. (۲۰۱۱). *The role of science in diplomacy*. Science & Diplomacy, ۱(1), 1-2.